

**O'QITISH JARAYONIDA TALABALARNING TA'LIM
OLGANLIKNI NAZORAT QILISH VA TASHXISLASH PRINTSIPLARI**

AVAZOVA ADOLAT ARSLON QIZI

Xalqoro innovatsiyalar universiteti magistranti.

Annotatsiya: *Oliy ta'lim muassasalarida malakaviy amaliyot jarayonida bo'lajak mutaxassis pedagoglar talabalarni bilim, ko'nikma va malaka tushunchalarini ta'riflanganligi, ta'lim olganlikni nazorat qilish va tashxislash printsiplarini va o'z kasbiga mos nazariy bilimlarni mustaqil, ijodiy ravishda hayotga tadbiq etish yo'llarini o'rganadi, kasbga hos malakalarni egallaydi, bolalar rivojlanishini kuzatadi, tahlil qiladi, bilim darajasini baholash bilan birga bolalarga turli faoliyatlarni tashkil etish, ta'lim va tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni o'rganadilar.*

Kalit so'zlar: *Diagnostika, pedagogik diagnostika, koreksiyalash, intellektual, funksiya, metodika, tashxis, kombinatsiya, psixologik, ob'ektivlik, sistemalilik, frontal, oshkoralik, bilim, ko'nikma, malaka, nazorat, tekshirish, hisobga olish, oraliq nazorat, joriy nazorat, yakuniy nazorat, baholash, shkalalash, modellashtirish.*

Pedagogik diagnostika: birinchidan, individual ta'lim jarayonini qulaylashtirishi, ikkinchidan, jamiyat talabidan kelib chiqqan holda, ta'lim-tarbiya natijalarini to'g'ri aniqlashni taminlashi, kafolatlashi, uchinchidan, o'ziga xos ta'lim yo'nalishi va mutaxassislikni oqilona tanlashga yordam berishi kerak. Pedagogik diagnostika yordamida ma'naviy-ma'rifiy jarayon tahlil qilinadi va ta'lim-tarbiya natijalari aniqlanadi. Tashxislashda nafaqat ta'lim-tarbiya natijalarini sarhisob qilish, balki ularning o'zgarish dinamikasini ham nazarda tutish lozim. Shakllanib borayotgan demokratik huquqiy davlatning yoshlarga nisbatan amalga oshirayotgan siyosati yigit va qizlarga o'z qobiliyati va iste'dodini to'la ro'yobga chiqarishda, yangilanish va taraqqiyot jarayonlariga faolroq qo'shilishga yordam berishdan iboratdir. Shu

jihatdan ta'lim-tarbiya jarayonini diagnostika qilishga zarurat oshmoqda. Yoshlarning kamolot darajasini diagnostika qilishda va xulqi dagi nuqsonlarni korrektsiyalashda intellektual va tarbiyalanganlik darajasi orasidagi aloqadorlikni aniqlash, xalq pedagogikasi tajribalarini zamon talablari bilan uyg'unlashtirish, ta'lim-tarbiya tizimini qulaylashtirish, komil inson fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan milliy qadriyatlar va ilg'or metodikalar uzluksiz ta'lim tizimida tahsil olayotgan yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini takomillashtirishda muhim yo'nalish sifatida qaralmoqda.

Nazorat (ta'lim jarayonida) ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayonini anglatadi. Aniqlash va o'lchash esa **tekshirish** deb ataladi. O'qituvchi o'qi-tish bilan bir vaqtda o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuni qanday qilib idrok etishini, esda saqlashga xarakat qilishini va uni amalda qo'llash malakalarini egallashini hisobga olib borishi kerak

Nazorat funksiyalari

1. Diagnostik funksiya.
2. Ta'limiy funksiya.
3. Tarbiyalovchi funksiya.
4. Rivojlantiruvchi funksiya.
5. Rag'batlantiruvchi funksiya.
6. Korrektsiyalovchi funksiya

Tashxis – bu didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash demak. Tashxisiz didaktik jarayonni samarali boshqarish, mavjud sharoit uchun optimal natijalarga erishish mumkin emas.

Ta'lim olganlikni tashxislash orqali erishilgan natijalar va ta'lim olganlik ajratib olinadi. Shuningdek, ta'lim olganlik tashxislash vaqtida belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi sifatida ham qaraladi. Didaktik tashxislashning **maqsadi** o'quv jarayonida kechadigan barcha jihatlarni uning mahsuli bilan bog'liq holda o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilishdan iborat.

Xolislik (ob'ektivlik) tashxis testlari (topshiriqlari, savollari), tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi, pedagogning barcha ta'lim oluvchilarga do'stona

munosabati hamda bilim, malakalarni baholashning aniq ko'rinishda belgilangan mezonlaridan iborat.

Tizimlilik (sistemalilik) tamoyilining talabi shundan iboratki, tashhislash nazoratini ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida – bilimlarni boshlang'ich idrok etishdan to amalda qo'llashgacha bo'lgan bosqichlarida olib borish kerak.

Ko'rgazmalilik (oshkoralik) tamoyili avvalo barcha ta'lim oluvchilarni aynan bir hil mezonlar bo'yicha ochiq sinovdan o'tkazishni anglatadi.

Nazorat shakllari:

- **nazoratning ommaviy (frontal) shaklida** o'qituvchi talabalarga materialning ma'lum bir hajmi bo'yicha savol beradi, talabalar unga qisqa javob qaytaradi. Mazkur so'rash ko'pchilik talabani nazorat qilishni ta'minlaydi va butun guruhni faollashtiradi.

Ammo bu nazoratni talabalarning bilim darajasini har tomonlama aniqlash uchun qo'llab bo'lmaydi.

- **nazoratning guruhli shaklida** talabalarning ma'lum bir qismi nazorat qilinadi. O'qituvchi tomonidan talabalar guruhiga vazifa beriladi va uni shu guruh bajaradi. Lekin masalani hal qilishda boshqa talabalar ham qatnashishi mumkin. Guruh ishlayotgan paytda qolgan talabalar bo'sh qolmaydi, ular o'rtoqlarining bajargan ishlarini baholash uchun o'z ustilarida ishlab o'tiradi.

- **nazoratning individual shaklidan** har bir talabaning bilim, ko'nikma va malakasi bilan mukammal tanishish uchun foydalaniladi. Nazoratning bu shaklida odatda talabalar javob berish uchun sinf taxtasi oldiga chaqiriladi.

- **nazoratning kombinatsiyalangan (biriktirilgan) shakli** individual nazoratni ommaviy va guruhli shakllar bilan birlashtirishni taqozo etadi. Bu nazoratni hajmi katta mavzularni barcha talabalardan so'rash kerak bo'lgan vaqtda foydalanadi. Har bir o'quvchiga alohida topshiriq beriladi va bir vaqtda birnecha o'quvchini tekshirish mumkin bo'ladi.

- **o'z-o'zini nazorat qilish shakli** ta'lim jarayonida ichki aks aloqaning bo'lishini ta'minlaydi. Nazoratning bu shakli psixologik mezonlarga asoslanadi. Uning samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq bo'ladi.

Nazorat qilish metodlari:

Og‘zaki tekshirish. Bu metod bilimlarni nazorat qilish va baholashning ancha keng tarqalgan an’anaviy usullaridan biridir. Og‘zaki tekshirishning mohiyati shunda ko‘rinadiki, o‘qituvchi talabalarga o‘rganilgan mavzuning mazmunidan kelib chiqib, savollar beradi va ularni javob berishga undaydi. Ana shu tarzda ularning o‘zlashtirish darajasini aniqlaydi.

Yozma tekshirish – talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini nazorat qilish va baholashning eng samarali usullaridan biri bo‘lib, ularning ijodiy qobiliyatlarini baholash imkonini beradi.

Amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish. Bajarilayotgan amaliy harakatlar (sport, mehnat harakatlari)ning to‘g‘riligini kuzatish yoki olingan natijalarga tayanishdan iborat bo‘lishi mumkin.

Uy vazifalarini tekshirish. O‘quvchilarning o‘zlashtirishini nazorat qilish uchun ularning uyga berilgan vazifalarni bajarishini tekshirish katta ahamiyatga ega.

Shkalalash – aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish.

Xilosa qilib takidlasa tarbiyachi kasbiga kirish va tarbiyachlik mahoratini egallash jarayoni, uni bog'cha jamoasiga kirishib, unda o'z o'rnini topib keta olishiga bog'liq. Bo'lajak mutaxassis jamoaning yordamidan yuz o'g'irmaslik, qiyinchiliklarga duch kelganda ruhan tushkinlikka tushmay, o'z xatolarini ko'ra bilish va uni yo'qotish uchun harakat qilishi, uni mohir tarbiyachi bo'lib shakllanishidan darak beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakat strategiyasi. 7-fevral 2017-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-2909-sonli “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, Toshkent sh., 2017-yil 20-aprel.
3. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017yil, 6-son, 70-modda.

4. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini nazorat qilish va baholash tizimi to'g'risidagi Nizom. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018-yil 9-avgustdagi 19-2018-son buyrug'i. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 26.09.2018-y., 10/18/3069/1965-son
5. G.Q.Hasanova, Z.B.Jalilov. //Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi//5A111801- ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) magistratura mutaxassisligi talabalari uchun darslik. "Durdona" nashriyoti Buxoro – 2021.
6. Тураев С.Ж., Одилов Ё.Ж. Маълумотлар базасини шакллантириш орқали графиклар ҳосил қилишда Borland Delphi7 дастурлаш тилидан фойдаланиш. // «Олий таълим муассасаларида фанларни ўқитишда замонавий педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланишнинг долзарб муаммолари» Республика илмий-амалий анжумани. – ҚДУ: Қарши, 2017.Б 239-241.
7. Ё.Ж.Одилов.// Informatsionno-kommunikatsionniye texnologii (ikt) v obrazovanii. Ikt kompetentnost v professionalnom razvitii kadrov// Scienceweb academic papers collection, 2019. 2181-1784
8. Ё.Ж. Одилов.// Methods of preparing students for professional activity on the basis of teaching physics// О 'zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari, №1.11. 2022 yil.